

מאת: אשר בן-ציון בוכמן

מצות ספור יציאת מצרים

[א] מצות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצריים, בליל חמישה עשר בניסן--שנאמר "זכור את היום הזה אשר יצאתם" (שמות יג,ג), כמה שנאמר "זכור את יום השבת" (שמות כז). ומניין שבליל חמישה עשר--תלמוד לומר "והגדת לבנך, ביום ההוא לאמור: בעבור זה" (שמות יג,ח), בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים--חייבים לספר ביציאת מצריים; וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו, הרי זה משובח. [ב] מצוה להודיע לבנים, ואפילו לא שאלו--שנאמר "והגדת לבנך" (שמות יג,ח). לפי דעתו של בן, אביו מלמדו. כיצד: אם היה קטן או טיפש--אומר לו, בני, כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצריים, ובלילה הזה פדה אותנו הקדוש ברוך הוא, ויצאנו לחירות; ואם היה הבן גדול וחכם--מודיעו מה שאירע לנו במצריים, וניסים שנעשו לנו על ידי משה רבנו: לפי דעתו של בן... [ו] בכל דור ודור, חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משיעבוד מצריים, שנאמר "ואתנו, הוציא משם" (דברים ו,כג). ועל דבר זה ציווה בתורה, "וזכרת, כי עבד היית" (דברים ה,יד; דברים טו,טו; דברים טז,טז; דברים כד,יח; דברים כד,כב), כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד, ויצאת לחירות ונפדית. [ז] לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה, צריך לאכול ולשתות והוא מסב דרך חירות. וכל אחד ואחד, בין אנשים בין נשים, חייב לשתות בלילה הזה, ארבעה כוסות של יין--אין פחות מהן; ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, לא יפחתו לו מארבעה כוסות: שיעור כל כוס מהן, רביעית. (הלכות חמץ ומצה פרק ז')

בכל פרק שביעי מהלכות חמץ ומצה, רבינו מגדיר את המצוה של ספור יציאת מצרים. מצוה היא לספר "בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו". מצוה דקרא היא בין ב"זכירה" ובין ב"הגדה". ומדברי סופרים להוסיף גם מעשים של "דרך חירות", דהיינו

*

* עי' הלכה ט דגם בד' כוסות יש קיום של חירות.

אשר בן-ציון בוכמן מחבר הספרים "ויפגע במקום" (תרגום, תשס"ד--אנגלית) ו"אין מפטירין" (תרגום, תשס"ה--אנגלית). הוא העורך הראשי של חקירה.

הסבה ושתיית ארבע כוסות של יין, ו"להראות את עצמו" כאילו הוא יצא עתה משעבוד. ובין אם גורסים "לראות" או "להראות", כונת זה ההוספה היא להרבות רגשי החירות ולהעמיק את הזכירה. וחלק מזה הזכירה הוא גם הודאה על חסדו של הקב"ה.

וכל מה שיוסיף לספר ולהאריך בדברים **בהגדלת מה שעשו בנו** ומה שענו אותנו המצרים ואיך נפרע לנו ה' מהם, **ולהודות לו יתעלה, על כל החסד אשר גמלנו הרי זה משבח.** (סה"מ עשה קנז)

ארבע כוסות

ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב **ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי:** (משנה, פסחים צט,ב) ואפילו מן התמחוי וכו'. פשיטא לא נצרכא אלא אפילו לר"ע דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, הכא משום (פרסומי) ניסא מודה. תנא דבי אליהו, אע"פ שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו. מאי גינהו אמר רב פפא כסא דהרסנא. (שם, קיב,א)

על פי הגמרא מבואר לשון רבינו, "ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, **לא יפחתו לו** מארבעה כוסות", דהיינו שהמופקדים על הצדקה חייבים ליתן לעני ד' כוסות, ואפילו מן התמחוי, המיוחד דוקא לצרכי אכילה להנצרכים ביותר דאין להם יותר משתי סעודות. ומפשטות הסוגיא נראה דנחשבים הד' כוסות חלק עיקרי מהסעודה באותו הלילה ולכן באים לעני אף מן התמחוי.

מצות חנוכה

בבית שני כשמלכו יוון, גזרו גזירות על ישראל, **וביטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות; ופשטו ידם בממונם, ובבנותיהם;** ונכנסו להיכל, ופרצו בו פרצות, וטימאו הטהרות. וצר להם לישראל מאוד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, **עד שריחם עליהם אלוקי אבותינו, והושיעם מידם.** וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים, והרגום והושיעו ישראל מידם; והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה--עד החורבן השני וכשגברו ישראל על אויביהם ואיבדום, בחמישה ועשרים בחודש כסליו היה.

^ב עי' להלן דיש מחלוקת אי גרסינן ליה.

^ג ועי' בתוס' (צט:) ד"ה לא יפחתו (א) ותוס' במרדכי בשם ר' יחיאל דפירשו כעין זה. ועי' להלן דהרשב"ם חולק.

ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור אלא פך אחד; ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים--עד שכתשו זיתים, והוציאו שמן טהור, ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונת הימים האלו שתחילתן מלילי חמישה ועשרים בכסליו, ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים, בכל לילה ולילה משמונת הלילות (להראות ולגלות הנס). וימים אלו, הן הנקראין חנוכה. והן אסורין בספד ותענית, כימי הפורים; והדלקת הנרות בהן, מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה. (הלכות חנוכה ג:א)

בכתבי יד המדויקים לא נמצא שנקבעו ימי חנוכה "להראות ולגלות הנס", אלא נקבעו על ישועת ה' את ישראל משעבוד גשמי ושעבוד רוחני על ידי החשמונאים. ולא הזכיר רבינו כאן המלה "נס" כלל, וזה שהדליקו מן הפך שבעה ימים הוא רק חלק מהטעם שקבעו שמונת ימי חנוכה. אבל להלן (ד:יב) הוא כן מזכיר הנס בטעם לחביבות של מצות ההדלקה. מכל מקום נקבע חנוכה גם משום הנס של פך השמן וגם משום הישועה. ונראה עוד דהדלקת הנרות היא קיום בהיום, "ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות", דהיינו דהימים הם ימי שמחה והלל והדלקה. שהרי רבינו קורא הלכות אלו "הלכות מגילה וחנוכה", ובכותרת כותב "יש בכללן שתי מצוות עשה מדברי סופרים", וצ"ע שהרי יש בהם מצוות קריאת מגילה, הדלקת נרות חנוכה, וקריאת הלל שהוא מקדיש לו כמעט פרק שלם. והיה יכול למנות גם מצוות מתנות לעניים ומשלוח מנות. אלא דנראה דב"שתי מצוות" כולל ההלל וההדלקה ואף השמחה שהן קיומן דימי חנוכה, וקריאת מגילה דאינו קשור ביום מיוחד, עי' בהמשך.^ה

ועי' בגמ' ר"ה (יח:): דנתקשו למה לא נתבטל חנוכה כשנתבטל שאר מגלת תענית: "שאני חנוכה דאיכא מצוה. א"ל אביי ותיבטיל איהי ותיבטל מצותה. אלא אמר רב יוסף, שאני חנוכה דמיפרסם ניסא". וכבר העיר הרשב"א מזה דהקשה "ותיבטיל איהי ותיבטל מצותה" ולא שיקיים המצוה ויבטל היו"ט, מוכח דאי אפשר לבטל היו"ט של חנוכה בלי לבטל גם מצות הדלקה. הרי זה ראייה דההדלקה היא קיום ביום ותלוי בקדושתה, מה שאין כן בפורים. ועי' בריטב"א (שם) דיש מפרשים דרב יוסף בא לפרש כונת הגמרא, ד"מיפרסם ניסא" הוא פירושו של "דאיכא מצוה". ולפי זה נראה דהכונה היא דאי אפשר

^ה שהרי מונה רבינו למצוות שביתה של כל יום מימי הימים טובים.

^ה ואפשר דלא מנה משלוח מנות ומתנות לאביונים למצוות דהן קיומים בקריאת המגלה, שהם נכתבים במגלה, והרי אמרו חכמים דהמגלה ניתן לידרש כגופו של תורה ולכן כל דיניה נחשבים כחלק ממצות מגלה.

^י ועי' גם בריטב"א שם.

לבטל מצוה דיש בה פרסומי ניסא, ולכן אף קדושת היום דחנוכה אי אפשר ליבטל. ודרך אגב ראינו חשיבותה של פרסומי ניסא – דסתם מצוה דרבנן אפשר ליבטל ומצוה דיש בה פרסומי ניסא אי אפשר ליבטל.¹

מצות הדלקה ומצות ד' כוסות

ועל פי דברינו יש דמיון חזק בין ד' כוסות והדלקת נרות. הד' כוסות הם חלק ממצות ספור יציאת מצרים דיש בה זכרון על הנס וישועת ה' וגם יש בה הלל והודאה, והדלקת נרות היא חלק של מצות חנוכה והיא גם כן באה להזכיר הנס וישועת ה' וכוללת הלל והודאה.

מצות נר חנוכה, מצוה חביבה היא עד מאוד; וצריך אדם להיזהר בה, **כדי להודיע הנס, ולהוסיף בשבח הקל והודיה לו, על הניסים שעשה:** אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה--שואל, או מוכר כסותו; ולוקח שמן ונרות, ומדליק. (הלכות חנוכה ד:יב)

כמו ששתיית הד' כוסות מזכירה את הנס של הגאולה והחרות, כך ההדלקה מזכירה הנס של הישועה ופך השמן. ולפי המגיד משנה, על פי הדמיון הזה לד' כוסות יש למצוא המקור להחידוש שכתב רבינו בסוף האי הלכה.

ומ"ש רבינו אפילו אין לו מה יאכל וכו'. נראה שלמדו ממה שנתבאר פ' ז' מהלכות חמץ ומצה שאפילו עני שבישראל לא יפחות מד' כוסות והטעם משום פרסומי ניסא וכ"ש בנ"ח דעדיף מקידוש היום כמו שיתבאר בסמוך. (מגיד משנה ד:יב)

ואף דרבינו לא הזכיר כאן "פרסומי ניסא", נראה ד"להודיע הנס" היא התרגום ב"לשון המשנה"² ל"פרסומי ניסא" שבו מגדיר הגמרא מצות הדלקת נרות חנוכה. ונראה דהמגיד משנה סמך בדמיון זה על הגירסא בכמה ספרים בפרק ג דההדלקה היא "להראות ולגלות הנס", אבל כבר הערנו לעיל דגירסא זו לא נמצאת בספרים המדויקים. ואף דזה אינו מכחיש את ההשוואה, מ"מ יש לפקפק עליה מטעמים אחרים:

ראשון, דלא הזכיר רבינו הטעם של פרסומי ניסא אצל ד' כוסות. ואף דהגמרא מביאו, הרי גירסת ר"ח וכתבי היד היא רק "משום ניסא" ולא "משום פרסומי ניסא". ונראה דזה היה גירסת רבינו כיון דלא נתן שום טעם. וכונת הגמרא לפי רבינו לפי מה שביארנו לעיל, דלא אמרינן דזה נחשב תוספת בסעודה שעליה יש לומר "עשה שבתך חול

¹ ועי' דמפרש "דמפרסם ניסא" בדרך אחרת, אבל לפי הפירוש דהביא הריטב"א נראה כדברינו.

² דבו משתמש רבינו בחבורו, כמו שביאר בהקדמה למשנה תורה.

³ שבת (כג:), ובר"ה (יח:): לפי הבנתנו דלעיל, וכן נמצא לגבי הלל ומגלה בברכות (יד:).

ואל תצטרך לבריות", אלא כיון דהאי שתיה דרך חרות נחשב חלק ממצות הספור דהיינו זכרון הנס, לכן נחשב די מחסרו באותו הלילה. ולכן אינו נראה שיש שום גדר של פרסומי ניסא אצל ד' כוסות.

ושני, דלא מצינו אצל ד' כוסות ההלכה שהביא רבינו כאן, "אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו". אצל ד' כוסות חידשה ההלכה דנוטל מן הצדקה דנחשב הד' כוסות "די מחסרו", אבל כאן נתחדש דיש לו למכור כסותו דהיינו "די מחסרו" ממש כדי לקיים האי מצוה. ועוד נראה ד"שואל" היינו לשאול מאחרים על מנת לפרוע – דלא כתב רבינו "שואל על הפתחים" כמו שכתב במקומות אחרים. ונראה עוד דלפי רבינו אין רשות לשאול מצדקה כדי לקיים מצוה, דגדר של צדקה היא די מחסרו של צרכי הגוף – ומי שאין לו ממון כדי לקנות תפלין אנוס הוא, ולא הצריכו התורה למכור צרכיו כדי לקיים מצוה. וכן מפורש בירושלמי:

כבד את ה' מהונך, ממה את מכבדו ממה שיחננך. מפריש לקט שכחה פיאה,
מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה ועושה סוכה ולולב
ושופר ותפילין וציצית ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים.
אם יש לך אתה חייב בכללן, ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן. (פאה א:א)

*

וע' ברשב"ם על המשנה (פסחים צט:): "וז", "הוא מתפרנס מתמחוי של צדקה דהיינו עניי שבעניים, דתנן במסכת פאה מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי, אפילו הכי אם לא נתנו לו גבאי צדקה ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לארבע כוסות", והמגיד משנה כתב דבריו על פי שיטת הרשב"ם, דלפי הרשב"ם החידוש של המשנה הוא דחייב העני שבעניים למסור עצמו למצות ד' כוסות. אבל אין שום רמז דרבינו סובר כמותו, ולשיטתו נראה דהנהגה בד' כוסות והדלקת נרות שני דינים מופרדים לגמרי הם.

וזה דלא כביאור הלכה ס' תרנ"ו. ועי' שם ברמ"א דהביא להלכה דאל יבזבז יותר מחומש ממנו בשביל מצוות עשה. אבל עי' בסוף הלכות ערכין דלא מיירי בעני, וטעמא דמלתא כדי שלא יעני במבזבז לצדקה ומצוות בכלל, ולא מיירי בקיומים עקריים.

ועי' בריש הל' שקלים דבמצות מחצית השקל כתב רבינו דחייב למכור כסותו ולשאול מאחרים, ולא נודע מקורו. אבל הסברא פשוט דשאני מצות מחצית השקל דכל חיובו היא ליתן ממון משא"כ אצל שאר מצוות שהחיוב הוא מעשה, רק דצריך לממון כדי לקיימו. וכן חייב אף העני במצות צדקה (הל' מתנ"ע ז:ה) על פי הבבלי (גיטין ז:): דלא כמשמעות הירושלמי, ואפשר דלמד רבינו משם לשאר מצוות דהמעשה מצוה היא גופה נתינת מעות.

*

*

עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות

מי שיש לו מזון שתי סעודות, אסור לו ליטול מן התמחוי; היו לו מזון ארבע עשרה סעודות, לא ייטול מן הקופה. (מתנות עניים ט:ג)

הרי דמגדר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (שבת קיח.) אינו לוקח מן הקופה והתמחוי לסעודה שלישית של שבת. ואף דסעודה שלישית היא קיום במצות עונג שבת, הרי ביארנו דאינו לוקח מצדקה למצוות, רק לצרכי הגוף. אבל אצל ד' כוסות נתחדשה ההלכה דאף לר"ע הסובר עשה שבתך חול שאני הכא דהני כוסות נחשבים חלק מסעודת הסדר ולכן הן בכלל די מחסרו. אבל עי' בהלכות שבת:

איזה הוא עינוג: זה שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר, ומשקה מבושם, הכול לשבת--הכול לפי ממונו של אדם. וכל המרבה בהוצאת שבת ובתיקון מאכלים רבים וטובים, הרי זה משובח. ואם אין ידו משגת, אפילו עשה שלק וכיוצא בו משום כבוד השבת--הרי זה עונג שבת; ואינו חייב להצר לעצמו, ולשאול מאחרים כדי להרבות במאכל שבת: אמרו חכמים הראשונים, עשה שבתך כחול, ואל תצטרך לבריות.

חייב אדם לאכול שלוש סעודות בשבת... וצריך להיזהר בשלוש סעודות אלו, שלא יפחות מהן כלל; ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, סועד שלוש סעודות (הלכות שבת ל:ז)

ובהלכות מתנות עניים:

אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום, מכיכר אחד הנמכר בפונדיון כשהיו החיטים ארבע סאין בסלע; וכבר ביארנו כל המידות. ואם לך--נותנין לו מצע שישן עליו, וכסת ליתן תחת מראשותיו, ושמן וקטנית; ואם היה שבת--נותנין לו מזון שלוש סעודות, ושמן וקטנית ודג וירק. ואם היו מכירין אותו, נותנין לו לפי כבודו. (הלכות מתנ"ע ז:ח)

² הרי מבואר דכן משתמשים במעות של צדקה לסעודה שלישית ואף לשאר תענוגי שבת, ורק דאינו לוקח מן הקופה בשבילו. והיינו דאינו נחשב כמו ד' כוסות דנחשב כחלק מסעודת ליל פסח. מ"מ חייב הוא בהאי סעודה שלישית מתקנת חכמים, וכיון דהאי מצוה היא קיום במצות עונג דהוא דבר גשמי, לכן יכול הוא להשתמש במעות של צדקה בשבילו.

² ועי' בגמרא שבת (שם) דמ"מ לא נותנים לו מן הקופה ויאכל סעודת דמעלי שבת בשבת לקיים סעודה שלישית.

³ כל זה על פי משנה פאה ח:ז. עי' בפיה"מ שם. ועי' בתוס' שבת קיח. דתמצו הסתירה באופן אחר.

נר שבת

הדלקת נר בשבת אינה רשות, אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק; ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה, כגון עירובי חצרות או נטילת ידיים לאכילה: אלא חובה. ואחד אנשים ואחד נשים, חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת. **אפילו אין לו מה יאכל--שואל על הפתחים, ולוקח שמן ומדליק את הנר: שזה בכלל עונג שבת הוא.** וחייב לברך קודם הדלקה, אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של שבת--כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים. (הל' שבת ה:א)

הרי משתמשים במעות צדקה בשביל נר שבת משום "שזה בכלל עונג שבת". וביאר רבינו דיני עונג שבת בפרק ל' וכלל בתוכה מצות נר שבת, וצ"ע למה כתב רבינו דינה בפרק ה'. אלא דמבואר דיש בו דין אחר יותר עיקרי והיא מצוה דרבנן שנתקן לה ברכה מה שלא מצינו בשאר דיני עונג. ולכן צ"ע למה נתן טעם ד"שואל על הפתחים" בשבילה משום דהיא "בכלל עונג שבת" דעדיין לא עסיק ביה, והיה לו לומר דהיא מצוה דרבנן. אבל על פי דברינו הוא מבואר – דרק בשביל מצות עונג יש היתר להשתמש במעות צדקה.

פרסומי ניסא

תנא דבי רבי חייא מרבי חייא, **בהלל ובמגילה** מהו שיפסיק? אמרינן ק"ו – ק"ש דאורייתא פוסק, הלל דרבנן מבעיא, **או דלמא פרסומי ניסא עדיף?** (ברכות יד.)

כמו חנוכה, גם מגלה והלל נחשבים פרסומי ניסא. שלש מצוות אלו הן מצוות דרבנן דנתקנו עליהן ברכה ורבינו כללם כולם ב"הלכות מגילה וחנוכה". ולא רק בהדלקת חנוכה יש חשיבות דלא מצינו כמותה בשום מצוה אחרת, אפי' במצוות דאורייתא, אלא אף אצל הלל ומגילה יש הו"א דהם "עדיפים" מקריאת שמע שלא להפסיק בהם. מהו הגדר של קיום זה ומה טעם לעדיפותו? והרי קריאת מגלה נחשבת קיום של הלל (הל' חנוכה ג:ו) וכן לדברינו אף הדלקת חנוכה היא מין של הלל – הרי שבכולם יש קיום של הלל והודאה.

אלא כך אנו אומרים, שהנביאים עם בית דין תיקנו וציוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו, והיה קרוב לשווענו **כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים** שאמת מה שהבטיחנו בתורה, "ומי גוי גדול, אשר לו אלוהים קרובים אליו" (ראה דברים ד, ז; דברים ד, ח). (הקדמה למשנה תורה)

ביארנו לעיל שרבינו מתרגם "פרסום" במלת "להודיע", ונראה דאף כאן בדבריו "להודיע לדורות הבאים" כונתו על מצות פרסומי ניסא. הרי הרעיון של פרסומי ניסא היא ל"הלל" הקב"ה על תשועתו, דהיינו נסיו, ו"להודיע" זה "לדורות הבאים".

נסים

אבל קשה, דעל פי מושכל ראשון נראה דביאורו של רבינו למצות פרסומי ניסא היא ממש כעין ביאורו למצות ספור יציאת מצרים דגדרו "חייב להודות על החסד" (סה"מ) ולספר הניסים לדורות הבאים, וההשוואה של המגיד משנה לד' כוסות ניחא טובא וגם הגרסא דבגמרא דנטילים ד' כוסות מן התמחוי משום פרסומי ניסא נראה אמת. ולמה לא השווה רבינו הלכות נרות חנוכה לד' כוסות?

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה... וכאשר ירצה האלקים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה. ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון... וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו... וכוונת כל המצות שנאמין באלקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה... ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד... ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקלות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט:כג-כד) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלקי אבותם, שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ועוד אפשר זה בעזרת השם (ויקרא כו:י) (רמב"ן שמות פרשת בא פרק יג)

ונראה דרמז הרמב"ן בדבריו המפורסמים האלו דטעמא דפרסומי ניסא היא לפרסם הנסים לכל העולם ועיקר הנסים היא הנסים הגלויים של יציאת מצרים, וגם בהצלת ה' לעם ישראל כמו בקיום המצוות של פורים וחנוכה יש פרסום הנס לכל העולם. ולפי שיטה זו נכללים ביחד מצוות של פרסום יציאת מצרים ושל פורים וחנוכה תחת הכלל של פרסומי ניסא. ואין לחלק בין נסים הגלויים לגמרי לשאר נסים.

אבל דעת רבינו היא דרק על הנסים הנסתרים של חנוכה ופורים נאמר המצוה דרבנן של פרסומי ניסא שחדשו חכמים. וכתב אצל ספור יציאת מצרים "מודיעו מה שאירע לנו במצריים, וניסים שנעשו לנו על ידי משה רבנו". ואף דנכון הוא מה שכתב הרמב"ן, דהרבה ממצוות התורה הן "זכר ליציאת מצרים", אבל הגדר של פרסומי ניסא היא רעיון חדש – להכיר תשועת ה' בנסים הנסתרים "להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה, ומי גוי גדול, אשר לו אלוקים קרובים אליו". רק בחנוכה ופורים נקבע "על הנסים" בברכת הודאה, ושם מודים אנו "על הנסים שבכל יום עמנו". ורק במגלה וחנוכה נקבע ברכה בפני עצמו של "שעשה נסים".

א"ר אסי למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה? ניתנה לכתוב קא אמרינן. (יומא כט.)

והרי ידוע דנס פורים היא כולה נס נסתר, ובספר קדושת לוי האריך בענינו. ואצל חנוכה כתב רבינו "כדי להודיע הנס, ולהוסיף בשבחה הא-ל והודיה לו, על הניסים שעשה", הרי כלל גם נס הישועה בין הנסים כמו שב"על הנסים" דן רק בנס של המלחמה והישועה. ועל פי דרכו של רבינו, ידוע דאין בכל נסים אלו שינוי מן טבעו של עולם. וגם הקדושת לוי כתב דחנוכה בגדר נס נסתר. והקשו המפרשים דהרי אפשר למעט בעובי הפתילות כדי להאריך זמן שריפת הנרות ולמה לא עשו כן? ונראה דכן עשו, ומ"מ להאריך זמנו לשבעה ימים עדיין היא נס – אף דהיא נס נסתר. תקנתם של חכמים היה לפרסם לאלו שלא הכירו ולדורות הבאים את הנסים הנסתרים. וחלק ממצוה זו שחדשו חכמים היא למסור נפשו ולמכור כסותו כדי להודיע לדורות הבאים שבכל צרכינו תלויים אנו בה"קרוב לשווענו".

שלום בית

הרי שאין לו אלא פרוטה אחת, ולפניו קידוש היום והדלקת נר חנוכה--מקדים שמן להדליק נר חנוכה, על היין לקידוש היום: הואיל ושניהם מדברי סופרים, מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זכרון הנס. היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה, או נר ביתו וקידוש היום--נר ביתו קודם, משום שלום ביתו: שהרי השם נמחק, לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר "דרכיה, דרכי נועם; וכל נתיבותיה, שלום" (משלי ג, יז). (הלכות חנוכה ד:יג, יד)

⁷ עי' בפרט בקדושה חמישית.

¹ עי' פירוש המשניות לאבות פרק ה.

בהלכות אלו, גומר רבינו ספר זמנים הכוללת מצוות של קדושת שבת המעיד על בריאת העולם ושל זכירת הַנְּסִים של יציאת מצרים ושל חנוכה ופורים המעידים על ההשגחה. ואפשר דטעם של ה"הקדמה" של נר חנוכה אינו מפני חשיבותו של המצוה עצמה אלא (כמו שכתב הרמב"ן בפרט) מפני התוצאה של המצוה, דמהכרת השגחת השם באים להכרת השם כבורא עולם.

אבל קשה למה מקדימין נר ביתו לנר חנוכה והרי לנר חנוכה אף מוכרין כסותו, מה שלא מצינו בשום מצוה אחרת? ונראה דנר ביתו קאי על נר דכל לילה ולילה ולא דוקא של שבת. ומקדימין אותה משום מה שביאר רבינו בכמה מקומות דכל מצוות התורה הן להביא לשני שלמויות, דהיינו שלמות הגוף ושלמות הנפש. ואף דהעיקר היא שלמות הנפש, דהיינו דעות האמתיות של ידיעת ה' ושל ידיעת הייחוד וכדומה, מכל מקום רק כששלם אדם בגופו ויש לו צרכיו יכול הוא לעסוק בחכמה כדי להגיע לשלמות הנפש, לכן ראוי להקדים שלמות הגוף. והיינו היסוד של הלכה זו. וזהו הטעם דאין לבזבז כל ממונו לקיים מצוות עשה. וגם זה חלק מטעמא דמצוות צדקה דיש חיוב על הצבור לראות דכל אחד יש לו די מחסרו.

ואף שהמצוה "החביבה ... עד מאד" של פרסומי ניסא דחנוכה מחייב לפעמים לחסר עצמו מעיקר צרכיו, מכל מקום אינו מחייבו לחסר ב"שלום בית". ובה ההלכה מסיים רבינו שלשה ספרים הראשונים של משנה תורה (מדע, אהבה, זמנים) הדנים במצוות בין אדם למקום ושל שלמות הנפש. והספר שלאחריו היא ספר נשים שבו מתחיל ההלכות של אדם בתוך הצבור ושל שלמות הגוף. וראוי להקדים ספר נשים, דשלמות הגוף מתחיל בבנין בית יהודי. ולהקדמה לספר הזה ולשאר משנה תורה הדנה בשלמות הגוף מבאר רבינו ד"השם נמחק, לעשות שלום בין איש לאשתו". עד כדי כך היא החשיבות של שלום בין איש לאשתו דאף פוגמין בכבוד ה' בשבילו.

ובאמת דברי רבינו האחרונים הם תמוהים. "גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר דרכיה, דרכי נועם; וכל נתיבותיה, שלום". האם זה אמת? הרי שלום בעולם רק מכין הדרך ללימוד התורה המביא לידי שלמות הנפש של ידיעת השם! ונראה על פי מה שאמרו חז"ל ומביאו רבינו בהקדמה לספר המצוות ד"תורה" היא גמטריא תרי"א ד"אנכי" ו"לא יהיה" נאמרו מפי הגבורה על הר סיני. והיינו כוונת המזמור בהגדה "אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה" דבהר סיני קבלו יסודות של שלמות הנפש, ונתינת התורה היה של תרי"א מצוות של שלמות הגוף. כלומר, שכל

^ז ואף דשבת גם כן היא זכר ליציאת מצרים. לפי רבינו (מו"נ ג:יג) הקשר ליציאת מצרים אינו להזכיר הנס אלא להודות על החרות.

^ז וכן העירוני ידידי רב שמואל נוימן, וכן כתב הריטב"א על הגמרא בשבת (כג:).

^ח עי' בהקדמה לפיה"מ ועי' פרק ט מהל' תשובה.

^ט הל' תשובה פרק ט, ובסוף הל' מלכים.

פרסומי ניסא : מה

ה"תורה" ניתנה לעשות שלום, היינו תרי"א מצוות, וע"י השלום יכול להגיע למצוות של "אנכי" ו"לא יהיה". ולכן מתחיל רבינו ספר נשים במלות "קודם מתן תורה" דבמצות קדושין התחיל מטרת מתן תורה.